

-5-

ZUIDELIJKE LIBELLENSOORTEN IN LIMBURG

Frans Verstraeten
Opitterkiezel 205
B-3960 Bree

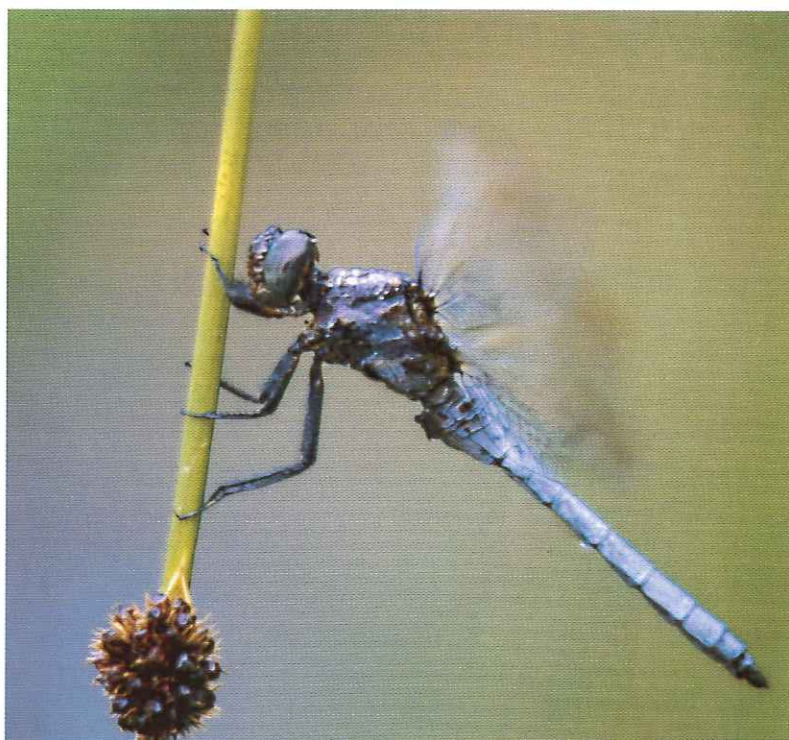
*De zomer van 1995 zal bij menig-
een in het geheugen gebrand zijn
omwille van de droogte en de uit-
zonderlijk hoge temperaturen.*

*Voor een aantal libellenliefhebbers
zijn er eveneens de herinneringen
aan de zuidelijke libellensoorten,
die te observeren waren. De uit-
zonderlijke waarnemingen verdie-
nen meer aandacht dan alleen een
vermelding in een notaboekje of
een opname in een inventarisatie-
bestand.*

NATUURBELEVING OP ZIJN BEST

Op 11 juli 1995 brachten wij een bezoek aan de vallei van de Zwarte Beek. Hier zijn reeds heel wat zeldzame libellensoorten aangetroffen, maar die dag was het de bedoeling de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) te observeren. Helaas, deze soort was niet te zien. Plots vloog er een onbekende libel voor ons. Het insect was moeilijk te vangen. Na herhaaldelijke pogingen lukte het uiteindelijk om de libel bij een vennetje te vangen.

De verbazing was groot omdat het een mannetje van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) bleek te zijn. Er werden die dag in het gebied 3 exemplaren waargenomen.

Zuidelijke oeverlibel
(*Orthetrum brunneum*)

Op 5 augustus 1995 bracht ik een bezoek aan een vennencomplex in de gemeente Meeuwen-Gruitrode. Er werden heel wat libellen van voedselarme vennen aangetroffen. In één van de drooggeval-
len plassen trof ik de zeldzame Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) aan. Het was de eerste maal dat ik deze soort in levende lijve kon bewonderen. In het bewuste ven werden er een tiental exemplaren waargenomen.

Op 11 augustus 1995 stond er een libellenzoektocht in Lanklaar (Dilsen-Stokkem) op het programma. Het bezochte vennencomplex is een uiterst interessant libellengebied.

De verwachtingen waren die dag echter niet zo hoog gespannen, omdat er slechts weinig water aanwezig was. Langs de rietvegetatie vloog voortdurend een glazenmaker, die mij vrij dicht benaderde. Het dier werd gevangen. Na determinatie stelde ik vast dat het de Zuidelijke glazenmaker (*Aeschna affinis*) betrof. Er werden 6 exemplaren geteld.

BESCHRIJVING EN LITERATUURGEGEVENS

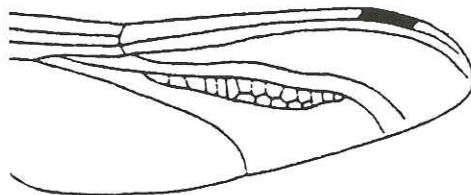
De Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) is een soort die relatief moeilijk te onderscheiden is van een nauw familielid nl. de Beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*). In onderstaande tabel 1 zetten we een aantal determinatiekenmerken op een rij.

kenmerken	Zuidelijke oeverlibel	Beekoeverlibel
vleugeladering	3 à 4 celverdubbelingen tussen vleugeladers Rs en Rspl (zie Figuur 1)	geen celverdubbeling tussen vleugeladers Rs en Rspl (zie Figuur 2)
kleur pterostigma	licht roodbruin	okergeel
lengte pterostigma voorvleugel	hoogstens drie millimeter	langer dan drie millimeter
kleur borststuk	sterk blauw berijpt	zwak blauw berijpt
vliegtijd	begin juni-begin augustus	eind mei-eind augustus

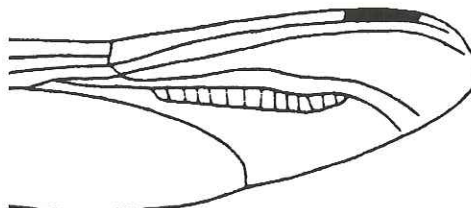
Tabel 1

Kenmerken van de nauw verwante Zuidelijke- en Beekoeverlibel

Figuur 1
Vleugelstructuur van de Zuidelijke oeverlibel

Figuur 2
Vleugelstructuur van de Beekoeverlibel

De Zuidelijke oeverlibel komt voor in langzaam stromende beekjes, vaak juist na de bron (Jurizma, 1979; Wasscher, 1995), in heide- en hoogveenplassen (Lohman, 1980) en in zand- en kiezelgroeven met plas-dras situaties (Bellman, 1993). De soort plant zich in Zuid-België voort.

In Vlaanderen is de soort slechts tweemaal gevangen vóór 1950 (Gomphus-databank). Eén van deze waarnemingen werd in Limburg gedaan te Genk in 1886 (Bamps, 1893). Ondanks het feit dat er slechts twee bekend zijn voor Vlaanderen, wordt deze soort toch als "niet algemeen" opgegeven voor Limburg (Moens, 1981). In 1995 werd deze soort, na meer dan 100 jaar, opnieuw met zekerheid in onze provincie waargenomen (Schops I., Vanlook W. en Verstraeten F.).

De Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) is een flinke soort binnen de groep van de pantserjuffers. Ze is opvallend bleek gekleurd met schakeringen van crème-geel tot licht olijfgroen. Op het borststuk zijn de metaalgroene strepen opvallend. Het belangrijkste kenmerk is echter het tweekleurig pterostigma (vlekje aan de vleugeltop) dat aan de binnenkant bruin en aan de buitenkant wit van kleur is.

Naast vennen en duinplassen (Michiels *et al.*, 1982) vormen nieuw ontstane plassen en plantenrijke overstromingsgebieden (Bellman, 1992) het biotoop van deze soort.

Er wordt verondersteld dat de soort in onze contreien na enkele opeenvolgende warme jaren voor nakomelingen kan zorgen (Stoks, 1994).

De Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) is een zeldzame libellensoort in België. Vóór 1994 werd ze slechts in zes atlashokken waargenomen (Gomphus-databank). In Limburg werd de soort slechts éénmaal waargenomen nl. in 1892 te Lanklaar (Bamps, 1893). Ondanks de vele gegevens in 1994, werd deze juffer in Limburg slechts éénmaal gesignaleerd te Heppen (Maes D., schriftelijke mededeling). Na een eerste kennismaking werd de Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) in 1995 op 21 plaatsen aangetroffen. (Zie Figuur 3).

De Zuidelijke glazenmaker (*Aeschna affinis*) is een relatief kleine glazenmaker. De zijkant van het borststuk is blauw-groen-geel met daarin fijne, zwarte lijntjes. Het mannetje heeft zeer opvallende blauwe ogen en zijn achterlijf is helderblauw met twee paar blauwe vlekken per segment. De soort wordt aangetroffen langs zonnige rietkragen (Juritz, 1979) en zompige, dichtbegroeide grachten (Bellmann, 1992). Deze libel schijnt open water te vermijden (Schiemenz, 1953; Bellmann, 1992). De soort is aan voedselarm, voedselrijk en zelfs brak water vastgesteld (Conci en Nielsen, 1956).

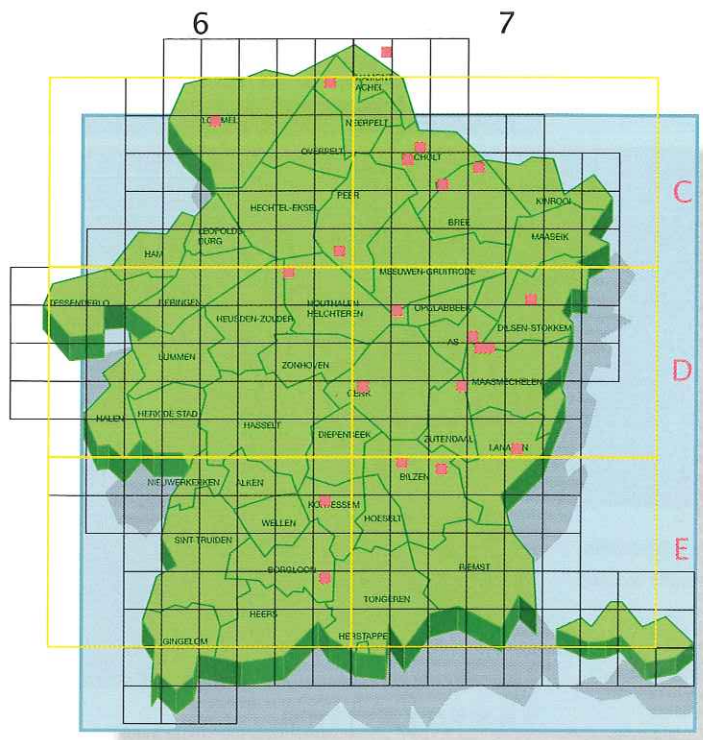
De Zuidelijke glazenmaker (*Aeschna affinis*) plant zich sporadisch voor in België (Wasscher, 1995). Tot 1986 is deze soort in België uit slechts vijf hokken bekend. Vier van die waarnemingen komen uit Wallonië. De enige Vlaamse waarneming gebeurde in 1969 te Aalst. Men nam de soort voor het eerst in Limburg waar in 1991 te Neerpelt (Hageven). In 1995 werd ze in Limburg op 5 plaatsen aangetroffen: Lommel (Jannis G., schriftelijke mededeling), het Wik te Bokrijk (Crevecoeur L., mondelinge mededeling), het Ruwven te Lanklaar en in het Stamprooierbroek en Koningssteen te Kinrooi (Verstraeten F.).

DISCUSSIE

Wanneer zeldzame libellen in een gebied worden aangetroffen, kan men zich steeds de vraag stellen of het over autochtone soorten gaat of over zwervers, die uit andere gebieden zijn binnengevlogen.

Omwillen van het uitzonderlijke weer in 1995 en de plotse grote hoeveelheid van waarnemingen kunnen we met een grote zekerheid stellen dat de Zuidelijke glazenmaker (*Aeschna affinis*) als zwerver is binnengevlogen. Het feit dat het vooral mannetjes waren (deze trekken liever) en het bijna steeds om afgevlogen exemplaren ging (vaak met hele stukken uit de vleugels), zijn enkel maar extra argumenten. Het is wel mogelijk dat er eiafzetting heeft plaatsgevonden in 1995.

Het grote aantal vindplaatsen (21) van de Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) in 1995 en het gegeven uit 1994 laat vermoeden dat de soort

Figuur 3
Verspreidingskaart van de
Zwervende pantserjuffer in
Limburg in 1995.

zich hier heeft voortgeplant (zachte winter 1994-1995, met veel water en overstromingen). Ook in 1995 werd er voortplantingsgedrag (tandenvorming en eiafzetting) waargenomen. De toekomst zal uitwijzen of deze soort de koude en relatief droge winter heeft overleefd.

Het voorkomen van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) is veel moeilijker te interpreteren. Ten eerste werd deze soort in tegenstelling tot de reeds besproken soorten elders in Vlaanderen niet geobserveerd. Anderzijds beantwoordt het biotoop (een naar het zuiden geëxponeerde helling met een licht stromende afloop die uitmondt in een oligotroof ven) perfect aan het voorkursbiotoop op basis van de literatuur. Dit alles en de opmerking van Moens (1981) zou er wel eens op kunnen wijzen dat de soort weliswaar zeer zeldzaam, reeds geruime tijd inheems is in Limburg. Het bewuste ven is trouwens ook voor de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) de enige bekende voortplantingsplaats in Vlaanderen. Enkel waarnemingen op langere termijn kunnen uitsluitsel geven over het al dan niet voortplanten van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) in het ven.

Zwerfende pantserjuffer
(*Lestes barbarus*)

SAMENVATTING.

In 1995 werden in Limburg drie mediterrane libellensoorten waargenomen. Het betrof de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*), de Zwerfende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) en de Zuidelijke glazenmaker (*Aeschna affinis*). Van deze drie soorten werden de kenmerken, het biotoop en de verspreiding behandeld.

Van de Zuidelijke glazenmaker (*Aeschna affinis*) kunnen we praktisch zeker zijn dat het om zwerfers ging, die in 1995 onze provincie zijn binnengevlogen. De Zwerfende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) was reeds in 1994 aanwezig. Naar alle waarschijnlijkheid hebben larven de winter (1994-1995) goed doorstaan en aanleiding gegeven tot de influx in 1995, waardoor het hoge aantal waarnemingen verklaard kan worden. Bovendien zijn de waarnemers, nadat ze vertrouwd geraakten met de soort, doelbewuster gaan zoeken.

De waarnemingen van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum*) zijn moeilijker te interpreteren. Enkel waarnemingen op lange termijn kunnen aantonen of de soort zich in Limburg voorplant.

DANKWOORD

In de eerste plaats wil ik Ignace Schops en Willy Vanlook danken voor de rondleiding en natuurbeleving die mij te beurt viel in de vallei van de Zwarte Beek. Tevens gaat mijn dank uit naar Gerard Jannis en Luc Crevecoeur voor de verspreidingsgegevens die zij mij ter beschikking stelden. Ook kon er gebruik gemaakt worden van de gegevens van de Gomphus-databank. Tot slot zou ik Veerle Raskin, Ingrid Fizgal, Anny Anselin en Dirk maes willen bedanken voor het kritisch nalezen van de tekst.

REFERENTIES

- BELLMAN, H., 1993. Libellen beobachten, bestimmen. Weltbild Verlag GmbH, Augsburg, 274 p.
- JURITZA, G., 1979. Libellen. De waternimfen van West- en Midden-Europa. B.V. W. J. Thieme en Cie, Zutphen, 71 p.
- MOENS, J., 1981. Libellen. Limburg Natuurlijk 1. Stichting Limburgs Landschap vzw, Hasselt, 112 p.
- MICHIELS, N en M. Van Mierlo, 1981. Tabel voor de libellen van België en de omliggende landen. Jeugdbondsuitgave, Turnhout, 46 p.
- WASSCHER, M., 1995. Verspreidingsgegevens van de Nederlandse libellen. Stichting European Invertebrate Survey, Nederland, 80 p.
- D'HAESELEER, W. et al., 1995. Honegem: Gastreservaat voor mediterrane libellen. Wielewaal november 1995, 199-203.